

94. SOHBET

İslam'da İbadet Kavramı Çerçevesinde "Çalışmak İbadet" midir?

Neden ve Niçin Çalışırız?

Çalışmak, bir iş meydana getirmek için zihni ve bedeni güç sarf etmek, gayret etmek, uğraşmak demektir. İslâm nizamı dengeli bir nizamdır. İnsanı iki hayat için de hazırlamaktadır. Bunlardan biri ahiret hayatı, diğeri bu dünya hayatıdır. İslam insanın kalbini önce doğrudan ebedî hayatın devam edeceği ahiret hayatına bağlanması için Allah'a kulluğa yönlendirir; diğ taraftan bu dünya hayatının nimetlerinden de payını almasını teşvik eder. Çünkü ibadetlerin bir kısmı dünyalık nimetlerle eda edilir. Zekat gibi, hac gibi. Gerçekten de Allahu Teâlâ, hayatın güzelliklerini insanların faydalanması, hayatın gelişmesi ve insanların ilerlemesi ve böylece insanoğlunun yeryüzündeki halifelik görevi yerine gelsin için yaratmıştır.

Fakat bu dünya nimetlerinin elde edilmesinin asıl gayesinin yine ahireti elde etmek olarak gösterilmiştir. Yani hedef dünya için çalışmak değil; ahiret için çalışmak olmalıdır. Cenab-ı şöyle buyuruyor:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ
الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

"Allah'ın sana verdiği (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."¹ İşte bu gayeye ulaşmak için çalışmak farzdır. Nitekim Hz. Peygamber (sav):

طَلَبُ كَسْبِ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ

"Geçim için çalışıp helâlden kazanma farzdır."² buyurmuştur. Dinimiz, kazancın en muhterem olanının el emeği ile elde edilen olduğunu bildirmiştir. Zira Rasûlullah (sav):

مَا كَسَبَ الرَّجُلُ كَسْبًا أَطْيَبَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir."³ Ve

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ
عَمَلِ يَدِهِ

"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut (as) da elinin emeğinden yerdi."⁴ buyurmuştur.

¹ Kasas sûresi, 28:77

² Keşfu'l-Hafâ, II, 46

³ İbn Mâce, Ticârât, I

⁴ Buhârî, Büyû, 15, H. No: 1930 (Mektebetu Şamile)

Çalışmanın Toplumsal Boyutu

Çalışmak ve emek sarf etmek, sadece şahsi veya ailevî ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir gayret ve mesai harcamak demek değil; aynı zamanda topluma faydalı üretim ve refahı artıran mühim bir husustur. İnsanlığa fayda sağlayan herhangi bir işte çalışan kimse, aynı zamanda toplum için de çalışmaktadır. Çalışma görevi ihmal edildiği zaman, toplum için de zararlı sonuçlar doğar. Bu sebeple de Allah katında bütün toplum sorumlu olur. Bundan dolayıdır ki, müslümanlar her çeşit meslek erbabını yetiştirmek durumundadırlar.

Yukarda da ifade edildiği gibi, bir müslümanın, kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseleri geçindirmeye ve borçlarını ödemeğe yetecek kadar helâlinden kazanç elde etmesi farzdır. Fakirlere yardım ve gariplere iyilik yapmak için yeterli miktardan daha fazlasını kazanmak İslâm'ın övdüğü, güzel gördüğü bir şeydir. Böyle bir kazanç için çalışmak nafîle ibadetten daha efdaldır. Çünkü böyle bir gayretin faydası toplumun bütün fertleri içindir. Lükse ve ihtişama dalmayarak huzur içinde yaşamak, rahat etmek ve fazlasını Allah yolunda infak etmek üzere daha fazlasını kazanmak ise mubahtır. İnsanlara gösteriş yapmak, kendini onların üstünde görmek, lüks içinde yaşamak için yapılan çalışma ise, helâl yollardan bile olsa, bu yolla elde edilen kazanç, kazanç sahibine cehennem azığıdır. Çünkü insanlara karşı maliyla, makamıyla, gururlanan insanlar, hem dünyada hem de âhirette ağır sorumluluk altındadırlar.

Dinimiz, malın normal yollarda harcanmasını yasaklamaz. Fakat plânlı ve itidalli davranılmasını emreder. Hepsinden önce de insana çalışma gücünü ve nimetleri veren Allah'ı gözetmesini, âhireti göz önünde bulundurarak Allah katında bir gün hesaba çekileceğini düşünmesini ister.

Bilindiği gibi, zenginlerin malında fakirlerin hakkı vardır. Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

﴿فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

“Onların mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır.”⁵

Böylece mal, zenginlerin elinde toplanarak, birikerek bir güç haline gelmemelidir. Eğer çalışıp kazanılan maldan ihtiyaç sahipleri gözetilmezse, yeryüzünde bozgunculuk meydana gelir.

Bütün güzel meslek alanları kazanç yoludur. Fakat ticaret, başka bir görüşe göre ise ziraat, en güzel meslek alanları olarak kabul edilmiştir. Ticaret, refah ve gelişmeyi sağlayan çok önemli bir meslek olmasına rağmen, sorumluluğu büyük ve haramlara düşme ihtimali fazla olan bir meslektir. Bunun için çok dikkatli olmak gerekir. Bu zorluğa rağmen ticaret yoluyla helâl kazanç elde etme çok faziletlidir. Bunun için Hz. Peygamber:

التَّاجِرُ الصَّدُوقُ تَحْتَ ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Doğru tüccar kıyamet gününde Allah'ın arşının gölgesindedir.” Ve

⁵ Zariyat sûresi, 51:19

التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّنَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

"Doğru, emin bir tacir peygamberler, sıddıklar, Şehitler ile haşrolur."⁶ buyurmuştur.

Ziraat alanı da mühim bir kazanç yoludur. Çünkü ziraatçılık, temel ihtiyaçları gideren bir ekonomik çalışma alanıdır. İnsanın beslenme ve giyinme ihtiyaçları, öncelikle ziraî üretimle karşılanır. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber (sav), bir hadis-i şerifinde zirai faaliyetleri teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur:

أَطْلُبُوا الرِّزْقَ فِي خَبَايَا الْأَرْضِ

"Rızınızı yerin derinliklerinde arayınız."⁷

Dinimizde çalışmamak, asalak bir hayat sürmek, dilenerek geçinmek yasaklanmıştır. Çalışabilecek durumda olan kimsenin dilenmesi haramdır. En kötü şartlar altında dahi çalışma, başkalarına yük olmaktan üstündür.

لَأَنْ يَخْتَطِبَ أَحَدَكُمْ حُرْمَةً عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ أَحَدًا فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ

"Kişinin sırtında odun taşıyarak geçimini sağlaması, versin veya vermesin birisinden bir şey istemekten daha hayırlıdır."⁸ buyuran Peygamber Efendimiz (as)'ın mübarek sözü bu duruma işaret buyurmuştur.

Hiç Ölmeyecekmiş Gibi Dünya İçin mi Çalışmalıyız?

İnsanımızın dilinde dolaşan bir söz vardır. Denir ki, "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi ahirete çalışınız." Bu söz hadis-i şerif olarak da ifade edilir. Bu sözün temeli araştırıldığında şöyle bir hadis-i şerif karşımıza çıkmaktadır. Peygamber Efendimiz (as) şöyle buyurur:

اعْمَلْ عَمَلٌ أَمْرِي يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَمُوتَ أَبَدًا، وَاحْذَرْ حَذْرَ أَمْرِي يَخْشَى أَنْ يَمُوتَ غَدًا

"Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirlilik ol."⁹ Bu hadis-i şerife göre çalışmak, sadece dünyaya çalışmanın teşviki değil, aslında ahiret hayatına çalışmayı teşviktir. Yani dünyaya çalıştığınız kadar ahirete de çalışınız yönünde insanları teşvik etmektir. Dolayısıyla çalışma dengesini iyi kurmak gerekir. Bu dengeye işaret buyuran Efendimiz (as) şöyle buyurur:

خَيْرُكُمْ مَنْ لَمْ يَتْرِكْ آخِرَتَهُ لِدُنْيَاهُ وَلَا دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ

"Sizin hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için dünyasını terk etmeyendir."¹⁰ Bu ve benzeri hadisler, İslam'ın dünya ve ahiret arasında denge kurduğunu gösteren hadislerdir. Bu manaları teyid eden şu ayetleri de hatırlamalıyız.

⁶ Keşfu'l-Hafâ, I, 294

⁷ Keşfu'l-Hafâ, I, 138

⁸ Buharî, Büyû 15, H. No: 1932 (Mektebetu Şamile)

⁹ Câmiu's-Sagîr, II/12, Hadis No:1201

¹⁰ Kenzü'l-Ummal, III/238, H. No: 6336

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ وَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

"İnsanlardan kimisi: "Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!" der. Onun için ahirette hiçbir kısmet yoktur. Yine onlardan: "Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir güzellik ve ahirette de bir güzellik ver ve bizi ateş azabından koru!" diyenler vardır. İşte onlar için, kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı çok çabuk görür."¹¹

Dersimizi, bir kıssa hadis-i şerif ile tamamlayalım:

Resûlullah (sav)'in kâtiplerinden Ebû Rib'î Hanzala İbni Rebî' el-Üseydî şöyle demiştir: Ebû Bekir benimle karşılaştı ve bana: "Nasılsın, ey Hanzala?" diye sordu. Ben de: "Hanzala münafik oldu", dedim. Ebû Bekir: "Sübhânallâh, sen ne diyorsun?" dedi. Ben cevaben dedim ki: "Bizler, Resûlullah (sav)'in yanında bulunuyoruz. Bize cennet ve cehennemden bahsediyor, sanki gözlerimizle görüyormuşuz gibi oluyoruz. Onun huzurundan ayrıлып çoluk çocuğumuzun yanına ve işlerimizin başına dönünce, çok şeyi unutuyoruz." Ebû Bekir (ra) dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki, biz de benzeri şeylerle karşı karşıyayız." Ben ve Ebû Bekir birlikte yola düştük ve Resûlullah (sav)'in huzuruna girdik. Ben: "Ya Resûlallah! Hanzala münafik oldu", dedim. Resûlullah (sav): "*Bu ne demek?*" dedi. Ben: "Ya Resûlallah! Senin yanında bulunuyoruz, bize cennet ve cehennemden bahsediyorsun; sanki onları gözümüzle görüyor gibi oluyoruz. Senin huzurundan çıkıp da çoluk çocuğumuzun yanına ve işimizin başına dönünce, çoğunu unutuyoruz", dedim. Bunun üzerine Resûlullah (sav): "*Nefsimi gücü ve kudretiyle elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, şayet siz, benim yanımda bulunduğunuz hâl üzere devam edip zikir üzere olabileseydiniz, yataklarınızda ve yollarınızda melekler sizinle musafaha ederlerdi. Fakat ey Hanzala, bir saatinizi ibadete, bir saatinizi de dünya işlerinize ayırınız*" buyurdu ve bu sözünü üç defa tekrarladı.¹²

Alınacak Dersler:

- 1- Çalışmak ibadettir.
- 2- Çalışırken dünya ve ahiret dengesini iyi kurmak gerekir.
- 3- Dünyaya dalarak, ahiret sorumluluklarını unutmamak gerekir.
- 4- Çalışmadan rızkın ayağına gelmesini beklemek veya alın terletmeden dilenme yolunu tercih etmek caiz değildir.
- 5- Hanzale rivayetinde olduğu gibi, "el işte gönül oynaşta olmak gerekir." Yani dünyaya çalışırken ahireti de unutmamak gerekir.

Ödev:

طَلَبُ كَسْبِ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ

"Geçim için çalışıp helâlden kazanma farzdır."

¹¹ Bakara sûresi, 2:200-202

¹² Müslim, Tevbe 12-13. Ayrıca bk. Tirmizî, Kıyâmet 59

Hadis-i şerifini ezberleyiniz.